Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 46, Haziran 2020, s. 699-712

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.44307>

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GENÇ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri -
İslam Hukuku, gencmustafa2525@hotmail.com

HANEFİ MEZHEBİNE GÖRE İSYAN SUÇU (BAĞY)

Özet

İslâm hukukunda, hayatın dirlik ve düzen içinde devamı için korunması zaruri olan maslahatlar vardır. Bu maslahatlar can, nesil, akıl, mal ve dinin korunması olarak belirlenmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin korunması ve sosyal görevlerin yerine getirilebilmesi bu maslahatların gözetilmesine bağlıdır ve bu koruma devletin öncelikli sorumluluğu ve görevidir. Bu sebeple devlet, toplumun dirlik ve düzeninin bozulmasını önlemek için gereken her türlü düzenlemeyi yapar ve tedbir alır. Meşru devlet başkanına karşı isyan edenlerin hukuki ve sosyal konumu da dirlik ve düzeni bozucu bir durum ve çok önemli bir tartışma konusudur. Bu durum bir fıkıh terimi olarak “el-bağy” kavramıyla ifade edilen; siyasi birliğe karşı, devlete, yöneticilere ve toplumun tamamına zarar verici bir suçtur. Bağy suçu oluşum aşamasında önlenemediği ve isyan başladığı takdirde, bâğîlere/isyancılara karşı mücadele bir cihaddır. Bundan dolayı, meşru devlet başkanı isyancılara karşı yardım çağrısında bulunduğu, imkânı olan her Müslüman için bu çağrıya icabet etmek farzdır. Bununla birlikte, isyanı bastırmak adına cihad edenler gibi isyancılar da Müslüman oldukları için isyan esnasında ve sonrasında sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi gerekir. İsyân esnasında ancak isyanı bastırmaya yetecek ölçüde güç kullanılması, sonrasında isyancıların yaralılarına, esirlerine, aile fertlerine ve mallarına bu anlayışa göre muamele edilmesi de bu kapsamdadır. Bu makaleyle, ilgili haklar ve yükümlülükler çerçevesinde bağy suçunun ve cezasının Hanefî mezhebine göre incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bağy, Bâğî, Hanefî Mezhebi, İsyân, İsyancı, Suç, Siyasî, Devlet Başkanı,

THE CRIME OF REBEL ACCORDING TO THE HANAFI SECT

(Al-BAGHY)

Abstract

In Islamic Law, there are public interests (maslaha) for the continuation of life in peace and harmony. These are designated as protection of life, progeny, mind, property and religion. Protection of fundamental rights and freedoms and the proper fulfil of duties depend on the protection of these public interests and this protection are primary mission and responsibility of the state. For this reason; the state makes all necessary arrangements and takes precautions to prevent the corruption of the stability and order of the society. The legal and social position of rebels against the legitimate president of state is a disturbing situation and important subject of debate. This situation is a criminal offence against the political unity expressed in the concept of “al-baghy” as a fiqh term, which is impairing the state, the rulers and indeed the community. In case of the crime of baghy cannot be prevented during the formation phase and the rebellion begins, the fight against the baghis/rebels becomes a jihad. For this reason, when the legitimate president of state calls for help against the rebels, it is obligatory (fardh) for every Muslim who has the opportunity to respond to this call. However, since the rebels are Muslim, like those who fighting to suppress the rebellion, it is necessary to act with sense of responsibility during and after the rebellion. In this context, it is also necessary to use only enough and restrained power to quell the rebellion, and then to treat the wounded and captive rebels and their family members and properties according to this understanding. Within the framework of related rights and obligations, this article aims to study the crime and punishment of baghy according to the Hanafi sect (madhhab).

Keywords: al-Baghy, al-Baghi, Hanafi Sect, Rebel, Rebellious, Crime, Political Crime, President

GİRİŞ

Müminlerin dünyada birlik ve dirlik ruhuyla yaşamaları istenmiş, tefrika yasaklanmış¹ ve her hâlükârda adâlet emredilmiştir.² Çünkü dünyada huzur ve saâdet aynı zamanda ebedî mutluluk ancak adâletle sağlanabilir. Bu bakımdan İslâm hukuku, adâleti kişilerin vicdanlarına yerleştirmek, onların kişiliklerinde, ailelerinde ve cemiyette yaşatıp, devletin elinde zirveye ulaştırarak, herkese, her yere rahmet vesilesi olacak şekilde hâkim kılmayı hedeflemiştir. Zîrâ Peygamberimiz (s.a.s) bütün “âlemlere rahmet”³ olarak göndermiştir. Bu hedefe ulaşmak da güzel ahlâkın talim ve terbiyesiyle mümkündür. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.s.) “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”⁴ buyurmuştur.

Ahlâkî güzelliklerin elde edilmesiyle, cemiyette birlik ve dirlik sağlanacak ve böylece aile huzurlu, toplum selâmetli ve devlet güçlü olacaktır. “Hedeflenen bu olmakla beraber, anılan eğitimdeki eksiklikler veya ferdî, ictimâî, iktisâdî ve siyâsî farklılıklar ve ârızalar faziletlerin

¹ Bk. Âl-i İmrân 3/103.

² Bk. en-Nahl 16/90.

³ el-Enbiyâ 21/107.

⁴ Muvatta’, “Husnu’l-Huluk”, 1; Ayrıca bk. *el-Müsned*, II, 381.

kaybına, günâha ve isyâna götürebilir. Hatta can, nesil, akıl, mal ve dinin zarar görmesine sebep olabilir. Bu durumda adâletin hâkim kılınması ve dolayısıyla rahmetin her yeri kuşatıp, yeniden birlik ve beraberliğin sağlaması için hukuk devreye girecek, müeyyideleriyle zulmü kaldıracaktır. Buradaki hukuktan maksat: İbadât, muâmelât ve ukûbatıyla bir bütün olarak tevhid temelli, ahlâk ve âdâbıyla bezenmiş fıkıhtır; dünyevî ve uhrevî mükâfat ve müeyyideleri olan bir medeniyet projesidir. Bu projenin aksamamadan yürütülebilmesi için birtakım kurallar koyulmuş ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.”⁵ Bunların bir kısmı, alay⁶, gıybet⁷ ve kavmiyetçilik⁸ yasağı gibi ahlâkî; bir kısmı ise bağy⁹, irtidât¹⁰ ve hirâbe¹¹ gibi daha çok hukukî mahiyettedir.

Dünyada aynı ortamı paylaşan kişiler ve/veya gruplar arası anlaşmazlıklar, onların haklısı haksızı, haksız olsa da bazılarının düşmanca bir tavır içinde kuvvet hazırlaması ve saldırısı, maalesef geçmişte zaman zaman yaşanmıştır.¹² Bu durumlarda müminler, “emir bi’l-ma’rûf nehiy ‘anî’l-münker” vazifeleri gereği adâletle tarafları uzlaştırp barıştırmak ve gerektiğinde güç kullanarak zulmü kaldırmakla mükellef tutulmuşlardır.¹³

Bu makalede cemiyetin birlik ve beraberliğini, dirlik ve düzeni tehdit eden hatta yok edebilen el-bağy hukukî açıdan Hanefî mezhebi çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacak, diğer fikhî görüşlere nadiren yer verilecektir. Ayrıca “el-bağy” yerine “isyân” kavramının kullanılması uygun bulunacağı düşünülmüştür.¹⁴

1. İSYÂN SUÇUNUN MAHİYETİ

Bu başlık altında isyân suçu (el-bağy), anlamı, dayanağı, unsurları, suçlar kategorisindeki yeri ve âsilerle mücadelenin niteliği bakımından tanıtılmaya çalışılacaktır.

1.1. İsyân (Bağy) Kavramının Anlamı

Bağy (البغي) sözlükte: İstemek (الطلب),¹⁵ zulmetmek,¹⁶ haktan ayrılmak, haddi aşmak¹⁷ gibi anlamları ifade eder. Örf dilinde ise: “Eziyet (cevr) ve zulüm gibi yapılması helâl olmayan bir şeyi istemek” anlamında kullanılır.¹⁸

Fıkıh bilginleri farklı bakış açılarıyla bağy için çeşitli tarifler yapmışlardır. Ömer Nasuhi Bilmen’e (ö. 1971) göre bağy: “Veliyyü’l-emrin daire-i itaatinden bir te’vile istinaden haksız yere çıkarak teğallübde bulunmak, isyânkâr bir vaziyet almak” demektir.¹⁹

Hayreddin Karaman’ın tarifi de şöyledir: “Müslümanlardan bir grubun, ümmet

⁵ Genç, “İslam Hukuku Açısından Birlik ve Beraberliği Tehdit Eden Unsurlar ve Çözüm Önerileri”, s. 106.

⁶ Bk. el-El-Hucûrât, 49/11.

⁷ Bk. el-Hucûrât, 49/12.

⁸ Bk. el-Hucûrât, 49/13.

⁹ Bk. el-Hucûrât, 49/9.

¹⁰ Bk. Meselâ bk. el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/54; et-Tevbe 9/66.

¹¹ Bk. el-Mâide 5/33-34.

¹² Misâl olmak üzere bk. Kurtubî, *Câmi*, XIX, 373 vd.

¹³ Bk. Karaman vd., *Kur’an Yolu*, V, 92 vd.

¹⁴ Nitekim *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nde “İsyân” maddesi “Bağy” maddesine atfedilmiştir.

¹⁵ Nesefî, *Tilbetü’l-talebe*, s. 64; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, V, 333. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de bu anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir (bk. İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, V, 333-334; Haskefî, *ed-Durru’l-muhtâr (Reddu’l-muhtâr* ile), IV, 26) İlgili âyet-i kerime şudur: “...فَلْذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ” (Mûsâ: ‘İşte aradığımız bu idi’ dedi...) (el-Kehf 16/64).

¹⁶ Nesefî, *Tilbetü’l-talebe*, s. 64.

¹⁷ Bilmen, *Kâmûs*, III, 333; Şafak, “Bağy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, 451.

¹⁸ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, V, 334; Haskefî, *ed-Durru’l-muhtâr (Reddu’l-muhtâr* ile), IV, 261. Ayrıca bk. Bilmen, *Kâmûs*, III, 333; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 44.

¹⁹ Bilmen, *Kâmûs*, III, 410.

çoğunluğuna, ehlu'l-halli ve'l-akde ve şûrâ meclisine rağmen -kendi kanaat ve içtihatlarına göre- yanlış yolda olan halifeye baş kaldırmalarına; onu devirmek, düzeni değiştirmek veya ayrı bir devlet kurmak istemelerine 'bağy' denir.²⁰ Makale konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için burada ilgili bazı önemli kavramların tanıtılması da faydalı olacaktır.

Bâğî (الْبَاغِي): "Meşru devlet başkanına veya onu temsil edene karşı kendisince doğru görülen bir delile (te'vîl) istinâden isyan ederek itaat dairesinden çıkan, bununla berber müslümanların öldürülmesini, mallarına el konulmasını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen kuvvet (mene'a' مَنْعَةٌ) sahibi müslümandır.²¹ Bâğî yerine makalede daha çok âsî veya isyancı kelimeleri kullanılacaktır.

Buğât (الْبُغَاةُ): Bu kelime "el-bâğî" kavramının çokluk şekli olarak bâğîler anlamına gelir. Makalenin konusu fıkıh kaynaklarımızda genellikle "kitâbu'l-siyer"²² veya "kitâbu'l-cihâd"²³ ana bölümünün bir alt başlığı olarak "bâbu'l-buğât" (بَابُ الْبُغَاةِ) şeklinde bu kavramla incelenir. Bu makalede "el-buğât" yerine genellikle âsîler veya isyancılar kelimeleri kullanılacaktır.

Ehl-i bağy (أَهْلُ الْبَغْيِ): Bağîler toluluğu/grubu anlamında kullanılan bir tabirdir.²⁴ Sözü geçen topluluk, "fie-i bağiyye" olarak da ifade edilmektedir.²⁵

Ehl-i adl (أَهْلُ الْعَدْلِ): Meşrû devlet başkanı ile birlikte hareket eden müslümanlar için kullanılan bir tabirdir.²⁶

Kısaca: "Meşru devlet başkanına silahla karşı koyma, isyân etme anlamında bir fıkıh terimi" olarak tanıtilan bağy, öncelikle siyasî bir anlam ifade etmektedir. Ayrıca: "Allah'a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşma" anlamında dini-ahlaki bir terim olarak kullanılan bu kavram, Kitap²⁷ ve Sünnette²⁸ de sözlük ve terim anlamlarıyla yer almıştır.²⁹

1.2. İsyân Suçunun Unsurları

Bir topluluğun silâhlı ayaklanmasının isyan/bağy suçu oluşturmuş sayılabilmesi için birtakım şartlar aranmıştır. Bu şartlara isyan suçunun unsurları denilebilir Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı üzere isyan suçunun önemli üç unsuru bulunmaktadır.³⁰ Bunlardan birincisi, "isyânın meşrû bir devlet başkanına veya devlet düzenine karşı yapılmış olması", ikincisi "isyânda kuvvet kullanılması" üçüncüsü ise, "isyânda devlet başkanının değiştirilmesi veya meşrû emirlerinin uygulanmaması kasdının bulunması ve isyancıların bu hususta kendilerince haklı bir sebebe (te'vîl) dayanmasıdır."³¹

1.2.1. İsyânın Meşru Devlet Başkanını veya Devlet Düzenini Hedef Almış Olması

Nakledilen ilk tarifte geçen meşru devlet başkanı (veliyyü'l-emr), Müslümanların seçimi veya kendisinin kuvvet ve nüfuzu ile hâkimiyet makamına geçip, Müslümanların emniyet ve selâmetle yaşamalarını sağlamaya muvaffak olan Müslüman kişidir.³²

²⁰ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 206.

²¹ Bilmen, *Kâmûs*, III, 333.

²² Meselâ bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 333.

²³ Meselâ bk. İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 260.

²⁴ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 126; Bilmen, *Kâmûs*, III, 333; Şafak, "Bağy", IV, 451.

²⁵ Bilmen, *Kâmûs*, III, 333.

²⁶ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 125 vd; Şafak, "Bağy", IV, 451.

²⁷ Mesela bk. el-En'âm 6/ 164; el-Kasas 28/ 76; eş-Şûrâ 42/ 27; el-Hucurât 49/ 9.

²⁸ Mesela bk. Müslim, "Fiten", 70, 72-73; Tirmizî, "Savm"1.

²⁹ Şafak, "Bağy", IV, 451.

³⁰ Şafak, "Bağy", IV, 451.

³¹ Şafak, "Bağy", IV, 451-452.

³² Bilmen, *Kâmûs*, III, 410-411.

İsyânın meşrû devlet başkanına veya devlet düzenine karşı yapılması genellikle isyan suçunun birinci unsuru olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu maksatla yapılmayan hareketlerle isyan suçu oluşmuş sayılmaz.³³ Buna göre isyan, yukarıda belirtilen nitelikleriyle meşru ve âdil devlet başkanının hak olan emirlerine karşı bir muhalefet ve harekettir. Dolayısıyla zalim bir idarecinin hak ve meşru olmayan emirlerine muhalefet etmek isyan sayılmaz. Bu durumda idarecinin görevi, haksız ve meşru olmayan hareketleri ve zulmü mutlaka terk etmektir.³⁴

Ayrıca tariftaki “haksız yere” kaydına göre isyan suçunun oluşmuş sayılabilmesi için muhalefet ve hareketin haksız yere meydana gelmiş olması şarttır. Zira bir hakka dayanan muhalefet isyan sayılmaz. Dolayısıyla zalim olan veya kendisine emânet edilen görevleri yerine getirmekten âciz bulunan bir yöneticiye karşı isyân eden bir kimse isyancı/bâğî değildir.³⁵ Çünkü devlet başkanı -prensip olarak- adâlet vasfına sahip bulunmalıdır.³⁶ Fitneye sebebiyet vermeyeceği takdirde, belki böyle bir idareci görevden alınmayı hak etmiş olur. Diğer taraftan bir fayda elde edileceği ümit edildiğinde, haktan sapmaya ve zulme karşı hakkıyla muhalefet eden topluluğa her Müslümanın yardımı da bir vazifedir.³⁷ İslâm Hukuku Profesörü Hayreddin Karaman’ın ifadesiyle: “Doğru İslâm’dan inanç veya uygulama olarak sapan yöneticiyi değiştirmek üzere harekete geçen Müslümanlar bâğî sayılmazlar. Bazı şartlarla veya mutlak olarak bunları desteklemek diğer Müslümanların da vazifesidir.”³⁸

1.2.2. Âsilerin Kendilerince Haklı Bir Sebebe Dayanmaları

Tariftaki te’vilden maksat, yöneticiye karşı isyânın sahibince meşru görülen bir delile dayanmasıdır. Daha açık bir anlatımla, idaresi altında bulunan halkın emniyet ve selâmetle yaşadığı meşru devlet başkanına karşı, başkanın zulüm ve ihaneti sebebiyle değil de, belki başkanlık makamına ondan daha çok ehliyetli ve öncelikli oldukları³⁹ veya başkanın meşru olmayan usullerle o makama geçtiği ya da vazifelerini yerine getirmediği⁴⁰ iddialarıyla (te’vil) hareket etmiş olanlar isyan suçunu işlemiş bir topluluk (buğât) sayılırlar. Hz. Ali (r.a.)’ın hilâfeti zamanında, Hâricîlerin isyânı buna göre değerlendirilmiş ve onların âsi/bâğî oldukları kabul edilerek haklarında hüküm verilmiştir.⁴¹ Şâfîlilere göre âsiler, dayandıkları te’vile binâen idareciye karşı ayaklanmayı câiz görmüş bulunmalıdırlar.⁴²

³³ Bk. Şafak, “Bağy”, IV, 451.

³⁴ Bilmen, *Kâmûs*, III, 410-411. Zalim bir yöneticiye isyan edildiğinde Müslümanların kendisine yardım etmeleri icab etmez. Çümkü bu yardım zulmü desteklemek anlamına gelir. Bk. a.e. , a.y.)

³⁵ Bk. Bilmen, *Kâmûs*, III, 411.

³⁶ Bk. Şafak, “Bağy”, IV, 451.

³⁷ Bilmen, *Kâmûs*, III, 411. Ayrıca bk. Şafak, “Bağy”, IV, 451. “Hukukçuların çoğunluğuna göre bu niteliğe sahip olmayan halifenin değiştirilmesi gereklidir. Ancak hukukçular kan dökülmesine yol açacağı ve daha büyük bir fitne doğuracağı endişesiyle bu değişimin silâhla olması konusunda tereddütlü davranmışlardır. İslâm’ın ilk dönemlerindeki siyasî olayların, özellikle Sünnî hukukçuları fâsık halifenin güç kullanılarak değiştirilmesi konusunda ihtiyatlı olmaya sevkettiği söylenebilir. Çağdaş araştırmacılar Abdürrezzâk es-Senhûrî, böyle bir güç kullanma sebebiyle milletin daha büyük bir musibete uğramaması için fâsık halifenin ancak kuvvetli bir başarı şansı bulunduğu takdirde değiştirilmesine teşebbüs etmenin uygun olduğu görüşünü savunur. Böyle bir halifeye silâhla karşı çıkmanın bağy suçu oluşturmayacağı, bu yüzden de bunlara karşı devlet başkanının safında çarpışmanın câiz olmayacağı hususu hukukçular tarafından kabul edilmektedir. Yine bu sebeple bir kısım Hanefî hukukçuları bağyi meşrû devlet başkanına karşı gayri meşrû ayaklanma şeklinde tarif etmekte, böylece fâsık ve zalim devlet başkanına karşı çıkmayı bu tarifi dışında tutmaktadırlar.” (Şafak, “Bağy”, IV, 451.)

³⁸ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 208.

³⁹ Bilmen, *Kâmûs*, III, 411.

⁴⁰ Şafak, “Bağy”, IV, 451-452.

⁴¹ Şafak, “Bağy”, IV, 451-452.

⁴² Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, V, 162; Bilmen, *Kâmûs*, III, 412.

1.2.3. Âsilerin Kuvvet Sahibi Olmaları ve İsyanda Kuvvet Kullanmaları

Bağî tarifinde kullanılan “mene‘a” kelimesi, kuvvet, izzet ve cemaati ifade eder. Buna göre kuvveti, cemaati ve hâmisi bulunmayan herhangi bir kimsenin bir yöneticiye karşı tek başına muhalefeti sıradan bir hareketten ibaret olacağı yönüyle hakkında isyancılar/buğât ile ilgili hükümler geçerli olmaz.⁴³

Şafîlilerce isyan suçunun gerçekleşmiş sayılabilmesi için isyancılar, kendilerine karşı kolaylıkla üstün gelinemeyecek derecede kuvvet sahibi olmalıdırlar. Ayrıca onlara göre aralarında görüşüyle hareket edecekleri kendisine itaat edilen bir şahıs bulunmalıdır.⁴⁴

Bu unsura göre: “Kuvvet kullanmadan devlet başkanına muhalefet etmek veya biattan kaçınmak isyân sayılmaz. Nitekim Hz. Ali, Nehrevan’da kendisinden ayrılıp müstakil bir grup oluşturan Hâricîlerle, bunlar tayin ettiği valiyi öldürüp silâhlı isyâna kalkışınca kadar savaşılmıştır. Mâlikîlerin dışındaki Sünnî mezhep âlimleri, isyân suçunun oluşması için bunun kuvvet kullanarak yapılmış olmasını şart koşmuşlardır. Bunlara göre kuvvet kullanmadan karşı çıkanların hareketleri yerine göre başka bir suç teşkil ederse de bu davranış bir isyân suçu oluşturmaz. Mâlikîler ise kuvvet kullanma şartını aramaksızın devlet başkanına veya devletin meşrû emirlerine karşı gelmeyi isyân kabul ederler. Zâhirîler de aynı görüşü benimser. İki görüş arasındaki ayrılık suçun teşekkülünde ve verilecek cezada farklılıklar meydana getirir. Devlet başkanının gayri meşrû emirlerini yerine getirmemenin isyân suçu oluşturmadığında tereddüt yoktur.”⁴⁵ Çünkü Resulullah (s.a.s.), Yüce Allah’a isyân sayılan konularda yaratılmış hiçbir varlığa itaat edilmeyeceğini, itaatin ancak meşru olan bir şeyde gerekli olduğunu açıkça bildirmiştir.⁴⁶

1.1. İsyân Suçu ve Cezâsıyla İlgili Deliller

Bazı naslar ve sahabe uygulamaları, isyan suçunun delillerinden sayılmıştır.⁴⁷ Onların en önemlileri şunlardır:

“Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar haddi aşan tarafa karşı savaşın. Eğer (Allah'ın emrine) dönerse, artık aralarını adaletle düzeltin ve (onlara) adaletli davranın. Çünkü Allah, âdaletli davrananları sever.”⁴⁸

Bu âyet-i kerîmeye göre, Müslümanlardan isyân eden topluluğu yola getirmek üzere devlet harekete geçer; isyânı durdurmak için, gerekirse silahlı güç kullanarak onlarla savaşır. Böyle bir durumda halkın meşrû devlet başkanıyla birlikte isyân edenlere karşı savaşması vâcib olur.⁴⁹

Peygamberimiz (s.a.s.) de “kendisinden sonra görünüşte sıkı Müslüman ve ehl-i Kur’ân oldukları halde gerçekte imanları sathî kişilerin ortaya çıkacağını, bunların ok yaydan fırladığı gibi dinden çıkacaklarını, Müslümanların bunlarla savaşması ve vücutlarını ortadan kaldırmaları gerektiğini ifade buyurmuşlardır.”⁵⁰

⁴³ Bilmen, *Kâmûs*, III, 411-412.

⁴⁴ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, V, 162 vd.; Bilmen, *Kâmûs*, III, 412.

⁴⁵ Şafak, “Bağy”, IV, 451.

⁴⁶ Bk. Buhârî, “Ahbâru'l-âhâd”, 1; Müslim, “İmâre”, 39. Ayrıca bk. *el-Müsned*, V, 66. Anılan rivâyet son kaynakta: “Allah’a isyân sayılan bir konuda yaratılmışlara itaat edilmez” anlamında yer almaktadır.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, II, 671 vd.

⁴⁸ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Altuntaş - Şahin, el-Hucurât, 49/9.

⁴⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, III, 531 vd. Ayrıca bk. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 207.

⁵⁰ Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207. Ayrıntılı bilgi için bk. Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, VII, 172 vd.

Fukaha isyân suçunun oluşması ve bu suça verilecek ceza konusunda, yukarıda meâlî nakledilen âyet-i kerime ve ilgili hadîs-i şerifler ile Cemel ve Sıffîn gibi olaylarda sahâbenin uygulamalarına dayanmışlardır.⁵¹ Bu gibi konularda Hulefâ-i Râşidîn'in uygulamaları büyük bir önem arz etmektedir. Meselâ: Hz. Ebû Bekir (r.a.) zekât vermemekte direnen ve ilgili memurlara karşı çıkan bazı gruplara karşı askerî tedbir almış, Hz. Osman (r.a.) ise iç karışıklıklara ve şahsına karşı isyân hareketine rağmen böyle bir tedbire başvurmamıştır. Hz. Ali (r.a.) muhaliflerle savaşmak mecburiyetinde kalmış ve Sıffîn Savaşı yaşanmıştır.⁵² Maazallah yine de bu zikredilenler gibi sıkıntılı hâl ve gidişle karşılaşılabilir. Bu sebeple fıkıh bilginleri ilgili naslardan ve zikredilenler gibi uygulamalarından hareketle bu durumlarda neler yapılması gerektiği meselelerinde önemli fikhî bilgi üretimi yapmışlardır.

1.2. İsyânın Suçlar Kategorisindeki Yeri ve Niteliği

İslam hukukunda suçlar bir yönüyle had, kısas ve ta'zir suçları olarak üç kategoride sınıflandırılmıştır.⁵³ Yukarıda da belirtildiği gibi kısaca özellikle “meşru devlet başkanına isyân ve silahla karşı koyma”⁵⁴ anlamında isyan/bağy suçunun kategorisi tartışmalı bir konudur. Yukarıda da ifade edildiği gibi Hanefî fıkıh bilginleri bu konuyu hadler (hudud) içinde değil, genellikle cihad veya siyer bölümlerinin bir alt konusu olarak ele almışlardır.⁵⁵ Son asırda yazılan bazı eserlerde ise bağy, had suçları içinde incelenmiştir.⁵⁶ Bazı İslam hukuku araştırmacılarının kanaatinin de böyle olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ Hayreddin Karaman'ın ifadesiyle: “Bu suçun cezası kısmen had ve kısmen ta'zir olarak, suçun safhalarına göre değişik şekillerde icra edilmektedir.”⁵⁸ Ancak bu suçun siyasi birliğe karşı, İslâm toplumunun dirlik ve düzenini bozucu, devlete ve millete zarar verici bir olay olduğu açıktır. Yukarıda da anlatıldığı gibi maalesef bugüne kadar farklı boyutlarıyla bu gibi durumlar ve acı olaylar yaşanmıştır.⁵⁹

1.3. İsyân Topluluğu ile Mücadelenin Niteliği

İslâm hukukunda isyan/bağy icmâen fâsıklık sayılmış⁶⁰ ve isyancılarla mücadele cihad olarak nitelendirilmiştir.⁶¹ Buna binâen, meşru devlet başkanının isyancılara karşı yardım çağrısına, gücü yeten Müslümanların icâbet etmesi farz kabul edilmiştir.⁶² Çünkü masiyet sayılmayan konularda devlet başkanına itaat farzdır⁶³ ve çıkarılmak istenilen fitne de bu itaat ile engellenmiş olur.⁶⁴

⁵¹ Bk. Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207; Şafak, “Bağy”, IV, 451.

⁵² Bk. Karaman vd., *Kur'an Yolu*, V, 92 vd.

⁵³ Bk. Udeh, *et-Tesrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, I, 78; Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 198; Çolak, *İslam ceza Hukuku*, s.127-128.;Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam ceza Hukuku*, s. 80. Birinci ve dördüncü kaynaktaki “kisas” “kisas ve diyet” şeklinde birlikte zikredilmiştir.

⁵⁴ Şafak, “Bağy”, IV, 451.

⁵⁵ Mesela bk. Kâsânî, *Bedâi'*, VII, 140; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 260; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 333.

⁵⁶ Bk. Udeh, *et-Tesrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, I, 79; II, 676; Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 206; Çolak, *İslam ceza Hukuku*, s.125.;Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam ceza Hukuku*, s. 111.

⁵⁷ Bk. Çolak, *İslam ceza Hukuku*, s.128.;Kahveci, *Ana Hatlarıyla İslam ceza Hukuku*, s. 112.

⁵⁸ Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207.

⁵⁹ Bk. Kurtubî, *el- Câmi'*, XIX, 373 vd. “Hz. Osman devrinin son alarına doğru başlayan bu hareket onun şehid edilmesiyle büyümüş, Hz. Ali devrinde vuku bulan Cemel, Sıffîn ve haricilere karşı Nehravân savaşları bu yüzden meydana gelmiştir.” Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207.

⁶⁰ Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, VII, 187.

⁶¹ Bilmen, *Kâmûs*, III, 410. Hatta bâğîlerle cihadın kâfirlerle cihaddan daha faziletli olduğu hikâye edilmiş ve denmiştir ki: “Çünkü onların dar-ı İslâm'daki (bu) fiili mescidde fâhişe fiili gibidir.” Şevkânî, *Neylu'l-evtâr*, VII, 187.

⁶² Timurtâşî, *Tenvîru'l-ebâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, IV, 264.

⁶³ Haskefî, *ed-Durru'l-muhtâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, IV, 264.

⁶⁴ Bilmen, *Kâmûs*, III, 411. Devlet başkanının yardım çağrısına gücü yetmeyenlerin veya bu çağrıya icâbetin fayda sağlamayacağı kanatinde olanların kendi evlerine çekilmeleri, fitneye ortak olmaktan kaçınmaları gereklidir. (Bilmen, ae, , a.y.).

2. İSYAN SUÇUNA KARŞI HUKÛKÎ SORUMLULUK

İslâm hukukunda, nefis, din, nesil, akıl ve maldan oluşan “zarûriyyat-ı hamse”nin korunması esastır.⁶⁵ Başta devlet başkanı olmak üzere bu konuda her bir Müslüman gücü nispetinde sorumludur. Bunları korumak için öncelikli tedbirler alınır ve gerektiğinde silahlı güç dâhil her türlü kuvvet kullanılır. Her ne kadar isyan suçun failleri Müslüman iseler de kendilerince meşru bir sebebe istinâden isyân hazırlığı yapmaları ve ayaklanmaları mümkündür. Bu durumda az da olsa anılan değerler zarar görür ve sonuç itibâriyle isyancılar da dâhil bütün Müslümanlar çok şey kaybederler. Bu bakımdan isyân ihtimal ve şüphesinin bulunması, isyâna hazırlığı, isyanın meydana gelişi ve bastırılması ile isyan sonrasında sorumluluk bilinciyle hareket etmek gerekir.⁶⁶ Bu başlık altında makale konusunun bu yönleri incelenmeye çalışılacaktır.

2.1. İsyân İhtimal ve Şüphesinin Bulunması Durumunda Sorumluluk

Bu durumda Müslümanların yapacakları değerlendirme ve alacakları tedbirler duruma göre farklılıklar arz etmektedir. İslâm Hukuku Profesörü Hayreddin Karaman -farklı bir başlık altında- bu konuyu maddeler halinde şöylece özetlemiştir:⁶⁷

“a) Ehl-i sünnet ve cemâat dışında bir inanç ve ictihada sahip bulunmak veya iktidara muhalif olmakla beraber bir yere toplanıp grup teşkil etmeyen, devlete başkaldırmayanlara dokunulmaz, diğer Müslümanların yararlandığı hak ve hürriyetlerden onlar da istifade ederler.

b) Muhalifler, Müslümanlar arasında bozuk (ehl-i sünnet inancına aykırı) inançların propagandasını yaparlarsa kendileri ikaz edilir, gerçek İslâm telkin edilir, ısrar ettikleri takdirde- kamu düzenini korumak için- devlet onları uygun şekilde ta‘zîr ile cezalandırır.

c) Bir yerde toplanır fakat yine devlete itâate devam ederlerse kendilerine dokunulmaz.

d) Son durumda devlete itâat etmez, devlet içinde devlet hâline gelirlerse önce itâate davet edilirler, sonra savaşıla yola getirilirler.

e) Doğru İslâm'dan inanç veya uygulama olarak sapan yöneticiyi değiştirmek üzere harekete geçen Müslümanlar bâğî sayılmazlar. Bazı şartlarla veya mutlak olarak bunları desteklemek diğer Müslümanların da vazifesidir.”

2.2. İsyandan Önceki Sorumluluk

Yukarıda anlatıldığı üzere her ne kadar bir taraftan tedbirli olmak gerekirse de diğer taraftan isyân etmeyen muhaliflere dînî ve siyasî konularda geniş bir kanaat açıklama hürriyeti verilmiş; prensip olarak, isyân başlamadıkça teennî ile hareket edilmesi istenmiştir. Konuyla ilgili olarak Hulefâ-i Râşidîn döneminden, özellikle Hz. Ali (r.a.)’ın hilâfet zamanında alınacak çok sayıda örnek uygulama bulunmaktadır.⁶⁸ Bunlardan birine göre, Kûfe Mescidi’nde Halife Hz. Ali (r.a.)’a kötü sözler söyleyen bir grupta bulunan birisi daha da ileri giderek: “Allah’a ahdedirim ki onu elbette öldüreceğim” der. Bu durumu müşahede eden bir adam, o kişiyi alıp, Halifenin huzuruna getirir. Hz. Ali (r.a.) ona yazıklar olsun dedikten ve kim olduğunu da öğrendikten sonra serbest bırakılmasını ister. Bunun üzerine onu getiren adam şaşkınlığını ortaya koyarak şöyle der: “Onu serbest mi bırakayım? O seni kesinlikle öldürmek üzere Allah’a

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 110 vd.

⁶⁶ Konuyla ilgili geniş bilgi için Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 124 vd.

⁶⁷ Bk. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 207-208. Aynı yerde son bir madde daha vardır. O madde bir başka konu başlığı ile ilgili olduğu için burada kaydedilmedi.

⁶⁸ Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 124 vd.

ahdetmişti.” Hz. Ali (r.a.) ise: “O beni öldürmedi (ğine göre) ben onu (nasıl) öldüreyim? ... ” sözüyle karşılık verir⁶⁹

Hâricîlere hitaben: “Siz başlamadıkça biz sizinle savaşa girmeyiz” sözüyle bu konudaki görüşünü açıkça ifade eden Hz. Ali (r.a.)’ın uygulamasını delil alan fıkıh bilginleri, isyân başlamadan âsilerle savaşamayacağı kanaatindedirler. “Çoğunluğu teşkil eden hukukçulara göre ise âsiler hazırlık yapmakta ve isyân edeceklerine muhakkak nazarıyla bakılmakta ise savaşa başlamak için fiilen isyân etmeleri beklenmez, çünkü bu durum fitnenin büyümesine sebep olur. Ancak barış yoluyla kendilerine engel olunabileceği umuluyorsa bu yol tercih edilmelidir.”⁷⁰

2.3. İsyân Anında Sorumluluk

İsyân suçunun faili olan muhaliflerle savaşmak ve isyan devam ederken onları öldürmek helâl sayılmıştır. Ancak bu hareketin siyâsî bir suç oluşu yönü ve suçu işleyenlerin Müslüman olduğu anlayışıyla kararlar verilir. Buna göre öncelikle sadece isyânı bastırarak ölçüde güç kullanılır.⁷¹

Cumhura göre isyân halinde, isyancıların kaçanlarının arkasından gidilmez, yaralıları ve esirleri öldürülmez, aile fertleri esir edilmez ve malları zapt edilmez. “Harb zarûreti bulunmadıkça evleri, yurtları, meyve ve mahsulleri tahrib edilemez. Çünkü bu savaştan maksat imha değil, yola getirmek, itâate mecbur kılmaktır.”⁷² Ebû Hanîfe kaçan isyancıların durumuyla ilgili ek bir değerlendirme yapmıştır. Ona göre kaçanların diğer isyancılara katılması ve dolayısıyla yeni bir isyân ihtimali bulunması durumunda, kaçanlar takip edilir ve yakalanır; böyle bir tehlike bulunmazsa takip edilmezler.⁷³

Müslümanlar için hayırlı bulunduğu takdirde isyancıların, isyandan tamamen vazgeçmek üzere barış (muvâde‘a) istekleri kabul edilir. Aksi takdirde kabul edilmez. Ayrıca isyâncılar da Müslüman oldukları için⁷⁴ onlarla barış yapılmasına karşılık onlardan bir şey alınmaz.⁷⁵ Çünkü para karşılığında barış yapmak İslâm kardeşliğine aykırıdır. Barış yapılırken bazı kimselerin karşılıklı olarak rehin olarak verilmesi durumunda isyancılar ellerindeki rehinleri öldürürlerse - iki taraftan birinin hiyâneti (gadr) durumunda, aralarında diğer tarafın elindeki rehin kişileri öldürmesi şart koşulmuş olsa da- adâlet ehli ellerinde rehin bulunanları öldürmezler. Çünkü onlar yapılan barışla veya rehin alındıklarında kendilerine emân verildiği için emniyet altına bulunmuş olurlar. Böyle bir şart da zaten batıldır.⁷⁶ Ancak hemen ifade edilmeli ki, her ne kadar adâlet ehlinin elindeki rehinler öldürülmezlerse de, isyâncılar helâk oluncaya veya tövbe edinceye kadar hapsedilirler.⁷⁷

⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 124-125.

⁷⁰ Şafak, “Bağy”, IV, 452.

⁷¹ Şafak, “Bağy”, IV, 452.

⁷² Kaynaklarıyla birlikte bk. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 208. Nitekim Hz. Ali (r.a.) Cemel Vak‘ası’nda kaçanları takip etmemiştir (bk. Şafak, “Bağy”, IV, 452).

⁷³ Şafak, “Bağy”, IV, 452.

⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddu‘l-muhtâr*, IV, 265.

⁷⁵ Haskefi, *ed-Durru‘l-muhtâr*, (*Reddu‘l-muhtâr* ile), IV, 265. Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Reddu‘l-muhtâr*, IV, 265.

⁷⁶ İbn Âbidîn, *Reddu‘l-muhtâr*, IV, 265.

⁷⁷ Timurtâşî, *Tenvîru‘l-ebâr* (*Reddu‘l-muhtâr* ile), IV, 265.

2.4. İsyandan Sonraki Sorumluluk

İsyân esnasında isyancıların yaralama ve öldürme gibi olaylarının isyandan sonra cezası yoktur. İsyân esnasında verdikleri zararlar da tazmin ettirilmez. Ancak bizzat isyan suçundan dolayı ta'zîr cezasına çarptırılırlar.⁷⁸ Bu konuda aşağıda ayrıntılı bilgi verilecektir.

3. İSYAN SUÇUNUN CEZÂSI

İsyân suçunun cezası suçun safhalarına, farklı bir ifade ile suçluların durumlarına göre, kısmen had ve kısmen ta'zîr cezası olmak üzere⁷⁹ farklı şekillerde uygulanır. “İsyân Suçuna Karşı Hukukî Sorumluluk” başlığı altında da anlatıldığı üzere isyan ihtimal ve şüphesine karşı gerekli tedbirler alınır fakat ilgililer cezalandırılmazlar. Kalkışma olmasa bile yine anılan başlık altında sözü edilen değerlerden herhangi biri için zararlı sayılabilecek faaliyetlerde bulunan ve dolayısıyla kamu düzenini tehdit edenlere, durumlarına uygun cezalar verilir. Diğer taraftan ceza hukuku bakımından isyancıların isyân esnasında ve sonrasındaki durumları da önemlidir. Bu konu burada üç başlık altında anlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. İsyân İhtimal ve Şüphesi Oluşturanların Cezası

Yukarıda da ifade edildiği üzere iktidara muhalif olmakla veya ehl-i sünnet ve cemâat dışında bir inanç ve görüşe sahip bulunmakla birlikte bir yerde toplanıp grup oluşturmayan ve devlete isyân etmeyenlere dokunulmaz. Bir yerde toplanmakla birlikte devlete itâate devam eden muhalifler de cezalandırılmazlar. Ancak onlar, bozuk (ehl-i sünnet inancına aykırı) inançlarının propagandasını, Müslümanlar arasında yaparlarsa, önce ikaz edilirler ve kendilerine İslâm'ın sahih inanç, bilgi ve anlayışı telkin edilir. Şayet sözü geçen faaliyetlerinde ısrar ederlerse -kamu düzenini korumak üzere- uygun bir şekilde ta'zîr cezası ile cezalandırılırlar.⁸⁰

3.2. İsyandan Vazgeçmeyenlerin Cezası

Muhalifler bir yerde toplanıp devlete itâat etmez ve devlet içinde devlet hâline gelirlerse, önce itâate çağırılırlar. Bu halleri devam ederse savaşa yola getirilerek, itaate mecbûr kınırlar.⁸¹ Ancak yine yukarıda da anlatıldığı üzere onlarla “savaş hâlinde, cumhura göre, kaçanın arkasından gidilmez, yaralılar ve esirler öldürülmez. Müşrik ve mürtedlerle yapılan savaşlarda olduğu gibi malları zapt edilmez ve çocukları esir edilmez. Harb zarûreti bulunmadıkça evleri, yurtları, meyve ve mahsulleri tahrib edilemez. Çünkü bu savaştan maksat imha değil, yola getirmek, itâate mecbur kılmaktır.”⁸²

İsyancılara müdahaleye karar verildikten sonra da -kâfirlerle yapılacak savaşlarki gibi -mancınık, suda boğma gibi her türlü harb vasıtalarıyla savaşmak meşrudur.⁸³

3.3. İsyân Bastırıldıktan Sonra İsyancıların Cezası

Bu konu, isyancıların yaralama ve öldürme olayları, malları telef etme gibi başkalarına zararları ve isyanları esnasında ve isyan sonrasında zina gibi isyânla ilgisi olmayan suçları çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

3.3.1. Cenaze Namazından Mahrumiyet

İsyân esnasında ölen isyancıların cenaze namazı kılınmaz;⁸⁴ yıkanır⁸⁵ kefenlendikten sonra defnolunurlar. Oysaki adâlet ehlinden öldürülenler şehididirler.⁸⁶

⁷⁸ Şafak, “Bağy”, IV, 452.

⁷⁹ Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207. Geniş bilgi için bk. Bilmen, *Kâmûs*, III, 415 vd.

⁸⁰ Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207-208.

⁸¹ Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 207-208.

⁸² Karaman, *Mukayeseli. İslâm. Hukuku*, I, 208.

⁸³ Timurtâşî, *Tenvîru'l-ebâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, IV, 265. Ayrıca geniş bilgi için bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 336.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâi'*, I, 312; Haskefî, *ed-Durru'l-muhtâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, IV, 266.

3.3.2. Hapis Cezası

Öncelikle hemen ifade edilmeli ki “fakihler, devlete karşı ayaklanan veya buna teşebbüs eden kimselerin öldürülmesinden çok hapisle cezalandırılmasını önerirken, isyânın iyi niyet ve te’vile dayanabileceği ve ölüm cezasının çok defa keyfî cezalandırmaya dönüşebileceği, isyankârlarla savaşmaktan maksadın onları imha değil genel asayişî sağlayıp devlete itaati sağlamak olduğu noktasından hareket etmişlerdir.”⁸⁷ Zira “İslâm hukukçuları, şahsî hakların ihlâlinden çok hukûkullah tabir edilen kamu haklarının ve düzeninin ihlâli halinde, cinayetlerde ve had suçlarında ikinci veya üçüncü derecede, diğerlerinde ise çok defa öncelikle uygulanabilir bir ceza olarak hapis cezasından söz ederler. Dolayısıyla kısasın veya had cezasının uygulanmadığı durumlar, kamu güvenliği, genel ahlâk ve âdâb, toplumun ortak dinî değerleri, devlet nizamı, yargı emniyeti ve kamu otoritesi aleyhine işlenen suçlar genelde hapis cezasını haklı veya gerekli kılan sebepler olarak görülmüştür.”⁸⁸

“İsyân Anında Sorumluluk” başlığı altında anlatıldığı gibi isyancıların barış isteği Müslümanlar tarafından hayırlı bulunup kabul edilir de yapılan barış gereği bazı kimseler karşılıklı olarak rehin verilir ve isyancılar rehin olan kimseleri öldürseler de, adâlet ehli isyancılara ait rehin kimseleri öldürmezler.⁸⁹ Ancak adâlet ehlinin elindeki rehin kimseler, isyancılar helâk oluncaya veya tövbe edinceye kadar hapsedilirler⁹⁰

İsyânda isyancılara yardım edecek grupları varsa onların esirleri hakkında devlet başkanı muhayyerdir. İsterse onları öldürür; isterse isyancılar tövbe edinceye kadar onları hapseder. Hatta tövbe ettikten sonra tövbenin eserinin kendilerinde görüleceği zamana kadar yine de onları hapseder.⁹¹

İsyanda isyancılardan alınan mallar, tövbe edinceye kadar hapsedilir; tövbe ettiklerinde kendilerine geri verilir. İsyancıların malları arasında bulunan hayvanlar, ayrıca masraf gerektireceği için kendileri hapsedilmeleri yerine satılırlar ve bedelleri/paraları muhafaza edilir. Bu uygulama sahipleri hakkında daha evlâ ve daha faydalıdır. Köleleri hakkında da hayvanlarına kıyasen bir uygulama yapılır.⁹²

3.3.3. Ölüm Cezası

Âsilerin -kendilerine yardım edecek bir kuvvetlerinin bulunması durumunda- isyan esnasında geride kalan yaralıları onlara katılmasınlar diye öldürülür. Eğer onlara yardım edecek bir kuvvetleri yoksa anılan korku bulunmadığı için yaralıları öldürülmezler. Daha önce de anlatıldığı gibi aynı şekilde kendilerine yardım edecek grupları varsa isyancıların esirleri hakkında devlet başkanı muhayyerdir. İsterse esirleri öldürür; isterse isyancılar tövbe edinceye kadar onları hapseder.⁹³

Daha önce de anlatıldığı gibi isyancılarla savaşmaya karar verilince -ehl-i harb ile yapılan savaşlarda olduğu gibi –mancınık kullanmak suda boğmak gibi her türlü harb vasıtalarıyla savaşmak meşrudur. Ancak –İsyancıların savaşa katılmayan kadınlarının, çok yaşlı

⁸⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 266.

⁸⁶ Haskefi, *ed-Durru 'l-muhtâr* (*Reddu 'l-muhtâr* ile), IV, 266.

⁸⁷ Bardakoğlu, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVI, 59.

⁸⁸ Bardakoğlu, “Hapis”, XVI, 58-59.

⁸⁹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 265.

⁹⁰ Timurtâşî, *Tenvîru 'l-ebâr* (*Reddu 'l-muhtâr* ile), IV, 265.

⁹¹ Haskefi, *ed-Durru 'l-muhtâr* (*Reddu 'l-muhtâr* ile), IV, 265.

⁹² Haskefi, *ed-Durru 'l-muhtâr* (*Reddu 'l-muhtâr* ile), IV, 266.

⁹³ Haskefi, *ed-Durru 'l-muhtâr* (*Reddu 'l-muhtâr* ile), IV, 265.

erkeklerinin, çocuklarının, görme engellilerinin ve akıl hastalarının öldürülmesi caiz değildir.⁹⁴

3.3.4. Tazmin Cezası

Kendilerince haklı bir gerekçe ile adâlet ehli ile savaşmayı helal gören isyancılar, kuvvet sahibi iseler telef ettikleri malların ve akıttıkları kanların bedelini ödemezler. Fakat ellerindeki malları sahiplerine geri verirler. İsyancılar kuvvet sahibi değil iseler veya bir yere toplanıp isyân etmeden önce ya da cemiyetleri dağıldıktan sonra telef ettikleri malların ve akıttıkları kanların bedelini öderler. İsyânı durdurmaya çalışan, farklı bir ifade ile onlarla cihad eden adâlet ehli ise telef ettikleri malların ve akıttıkları bedelini ödemezler.⁹⁵

3.3.5. Diyet ve Kisas Hakkından Mahrumiyet

Âsi birinin kendisi gibi bir başka âsiyi öldürmesi, diyet ve kisas cezasını gerektirmez. Çünkü öldürülen âsinin kanı mubahtır ve onun öldürülmesinde öldürene günâh da yoktur. Aynı şekilde adâlet ehlinden olan birinin bir âsiyi öldürmesi durumunda da öldürenin herhangi bir mükellefiyeti yoktur. Çünkü kisas ancak velâyet ile tatbik edilen bir cezadır; devlet başkanının da isyancılar üzerinde velâyeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla âsiyi öldüren kimse üzerine herhangi bir şey terettüp etmemektedir. Zira bu durumda öldürülen âsi harb ülkesinde öldürülmüş gibi sayılır. Ancak İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed b. Hanbel'e göre, kendisi gibi bir âsiyi kasten öldüren âsi kısıâsen öldürülür.⁹⁶

3.3.6. Mirastan Mahrûmiyet

İsyancıların miras hakkı durumlarına göre tartışmalı bir konudur. Ebû Hanife ile İmâm Muhammed'e göre adâlet ehlinden bir akrabasını öldüren bir âsi, "ben devlet başkanına isyânımda haklıyım" diyerek bu faside davasını devam ettirirse, öldürdüğü akrabasına vâris olur. Fakat böyle bir âsi "biliyorum ki gerçekten ben batıl üzereyim" derse öldürdüğü akrabasına vâris olamaz. Ebû Yusuf ise her iki durumda da âsinin varis olamayacağı görüşündedir. İmâm Şâfiî'nin de aynı görüşte olduğu ifade edilmiştir.⁹⁷

3.3.7. İsyancıların İsyânla İlgisiz Suçlarının Cezası

İsyancıların zinâ ve içki içmek gibi isyânla ilgisiz suçları isyân hükümleri dışında ayrıca cezalandırılır.⁹⁸ Diğer taraftan isyancılar bir bölgeyi işgal ettikten sonra orada yönetici sıfatıyla iş görürlerse, durumlarına göre değerlendirmeler yapılarak, icraatları hakkında özel kararlar verilir.⁹⁹

SONUÇ

Müslümanlar, birlik ve dirliğin devamı için ellerinden geleni yapıp, sulh içinde yaşamak; ortaya çıkan problemleri adâletle çözmek, kendileri ve ana-babaları aleyhine olsa da hakkı teslim edip adâleti ayakta tutmak; gerektiğinde hukuk dairesinde güç kullanıp, zulmü kaldırmakla mükelleftirler. Onlar bir taraftan birlik ve beraberliği; dirlik ve düzeni olumsuz olarak etkileyen ahlâki tutum ve davranışlardan da uzak durarak, kardeş olmaya devam ederken diğer taraftan da dirlik ve düzeni tehdit eden unsurlara karşı hep birlikte mücadele vermelidirler.

⁹⁴ Haskefi, *ed-Durru'l-muhtâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, IV, 265. (Bu kaynakta çocuklar, körler ve akıl hastaları açıkça ifade edilmemiştir. Makale metninde adı geçen kaynaktaki cümleden anlaşılan anlam üzere bilgi verilmiştir.).

⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 267. (Bazı âlimler, adâlet ehlinin de telef ettikleri malları ve akıttıkları kanları ödemelerinin gerekli olduğu kanaatinde dirler. Bk. a.e., a.y.).

⁹⁶ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, IV, 266.

⁹⁷ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, V, 339.

⁹⁸ Udeh, *et-Tesrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî*, II, 697; Şafak, "Bağy", IV, 452..

⁹⁹ Şafak, "Bağy", IV, 452.

Sözü edilen kardeşliğin bir gereği olarak Müslümanlar, meşru devlet başkanına silahla karşı koyup isyan edenlere asla fırsat verilmemelidir. Çünkü isyan müminlerin siyasî birliğine karşı, onların dirlik ve düzenini bozucu, devlete ve millete zararlı bir suçtur. Bu suçun birer emânet olan canlara, nesillere, akıllara, mallara ve dine zararı kaçınılmazdır. Bu emanetlerin mutlaka korunması gereklidir. Dolayısıyla bu suça karşı mücadele bir cihaddır ve bu uğurda “ruhunu teslim edenler” şehittirler. Buna göre müsait olan her Müslümanın, meşru devlet başkanının isyancılara karşı yardım çağrısına uyması farzdır. Ancak isyânın bütün safhalarında ve sonrasında sorumluluk bilinciyle hareket edilmemesi de gereklidir. Çünkü isyan edenler de Müslümandırlar. Her ne kadar âsilerle savaşmak ve isyan esnada onları öldürmek helâl kabul edilse de hem isyânı bastıracak ölçüde bir güç kullanılır hem de isyan sonrasında onların yaralılarına, aile fertlerine, esirlerine ve mallarına bu anlayışla muamele edilir. Suçlulara da durumlarına ve duruma göre -makalenin metninde bahsi geçen- birtakım cezalar takdir edilmiştir.

İslâm hukukunun isyân suçu ve cezasıyla ilgili ortaya koymuş olduğu prensiplere bakıldığında maksadın imha etmek değil aksine imha etmeye götüren yolları kapatmak ve yeniden ihyâ yollarının açma mücadelesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ihyâ, sadece suçluların cezalandırılması, adâletin yeniden hâkim kılınması ve böylece toplumun emniyet ve selâmetle yaşaması demektir. Aslında müminlerin -güçleri nispetinde- kendileriyle birlikte bütün insanlıktan ve hatta bütün yaratılmışlardan sorumlu oldukları rahatlıkla söylenebilir. Bu sorumluluk bilinciyle hareketin hedefi; her yerde zulmün son bulması ve öncelikle insan olarak herkesin temel hak ve hürriyetlerinin tam sahibi olarak hayat bulmasıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Ahmed b. Hanbel)
- Bardakoğlu, Ali, “Hapis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XVI, 54-64, TDV Yayınları, İstanbul 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1381/1971), *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VIII, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985. (Kâmûs)
- Buhârî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî (ö. 256/869), *Sahîhu’l-Buhârî (el-Câmi‘u’s-sahîh)*, I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Buhârî)
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık, I-V, Beyrût 1405/1985.
- Çolak, Abdullah, *İslam ceza Hukuku*, Kitap Dünyası, Çorum 2018.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd (es-Sünen)*, I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1413/1992. (Ebû Dâvûd).
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, 5. Baskı, İstanbul 2015.
- Genç, “İslam Hukuku Açısından Birlik ve Beraberliği Tehdit Eden Unsurlar ve Çözüm Önerileri”, *VIII. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu Tam Metin Bildirileri*, Ensar, İstanbul 2017.
- Haskefi, Alâüddîn Muhammed el-Haskefi (ö. 1088/1677), *ed-Durru’l-muhtâr (Reddu’l-muhtâr ile)*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

- İbn Âbidîn, Muhammed 'Alâuddîn (ö.1252/1836), *Hâşiyetu Reddi'l-muhtâr 'ale'd-Durri'l-muhtâr*, I-VI; *Hâşiyetu Kurreti 'uyûni'l-ahyâr tekmiiletu Reddi'l-muhtâr*, VII-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984. (*Reddu'l-muhtâr*).
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî (ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce (es-Sünen)*, I-II, Çağrı Yayınları, 2.baskı, İstanbul 1413/1992. (İbn Mâce)
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdilhâhid es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*, I-VI; *Netâ'icu'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr*, VIII-IX, Dâru ihyâi't-turâsî'l-'Arabî, Beyrût ts. (*Fethu'l-kadîr*)
- Kahveci, Nuri, *Ana Hatlarıyla İslam ceza Hukuku, Ensar Neşriyat*, İstanbul 1919.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I-III, İz Yayıncılık, 9. Baskı, İstanbul 2014.
- Karaman, Hayreddin vd., *"Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir"*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2006. (*Kur'an Yolu*)
- Kâsânî, 'Alâuddîn Ebî Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî (ö. 587/1191), *Bedâ'i'ü's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*, I-VII, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2. Baskı, Beyrût 1406/1986. (*Bedâ'i'*)
- Köse, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, Hikmetevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2015.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş & Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2006.
- Kurtubî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrût 1413/1993. (*el-Câmi'*)
- Mâlik b. Enes, İmam Mâlik b. Enes (ö.179/796), *el-Muvatta'*, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.(*Muvatta'*)
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *Sahîhu Müslim (el-Câmi'u's-sahîh)*, I-III, thk. Muhamed Fuâd 'Abdulbâkî, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Müslim).
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî (ö. 303/915), *Sünenü Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Nesâî).
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkindî (ö. 537/1142), *Ṭilbetü't-talebe (Ṭalibetü't-talebe) fî'l-ıştılâhâtî'l-fıkhiyye*. Bağdat: Matbaatu Âmire, 1311h.
- Serahsî, Şemsuleimme Muhammed b. Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrût 1414/1993. (*el-Mebsût*).
- Şafak, Ali, *"Bağy"*, DİA, IV,451-452, İstanbul 1991.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (1250/1834), *Neylu'l-evtâr şerhu Munteka'l-ahbâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr*, I-IX, Dâru'l-Hayr, 2. Baskı, b.y., 1418/1998.
- Şîrbînî, Muhammed el-Hatîb eş-Şîrbînî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Dâru'l-fikr, Kâhire 1377/1958. (*Muğni'l-muhtâc*)
- Timurtâşî, Şemsüddîn Muhammed et-Timurtâşî (ö. 1004/1595), *Tenvîrü'l-ebsâr ve câmi'u'l-bihâr (Reddu'l-muhtâr ile)*, I-VIII, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. 'İsmâ et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî* (el-Câmi'u's-sahih), I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1413/1992. (Tirmizî)
- Udeh, Abdulkadir, *et-Tesrîu'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukareneten bi'l-kanun'l-vad'i*, I-II, Muessetu'r-Risale, 4. Baskı, Beyrut 1421/2000.